

Eurooppa ja identiteetit liikkeessä

1.–2. joulukuuta 2016 pidettiin Tukholmassa Södertörnin yliopistossa Baltian ja Itä-Euroopan opintojen keskuksen (*The Centre for Baltic and East European Studies – CBEES*) vuosikonferenssi *Transforming Spaces – Mastering Uncertainty: A Second Take on Area Studies in the Baltic Sea region and Eastern Europe*. Hyvin järjestetty ja tieteellisesti monipuolinen konferenssi keskittyi erittäin ajankohtaisiin aiheisiin, kuten identiteetti, yhteenkuuluvuus ja kansalaisuus, tila, alueet, rajat ja liikkuvuus sekä historia, menneisyys ja kulttuuriperintö. Konkreettisemmalla tasolla esiin nousivat Idän ja Lännen suhteet sekä Eurooppa/EU, sen merkitykset ja eurooppalaistuminen (*Europeanization*) ristiriitaisena prosessina. Konferenssin suurin anti oli kenties siinä, että puheenvuorot keskustelivat keskenään ja näin konferenssiohjelmasta syntyi sisällöllinen kokonaisuus.

Punaisena lankana konferenssiohjelman läpäisi Itä- ja Keski-Euroopan nykytila sekä siihen liittyvä kamppailu Euroopan ja eurooppalaisuuden määrittelystä. Varsinkin Unkarin ja Puolan poliittinen ja yhteiskunnallinen kehitys herättivät vilkasta keskustelua. Näitä maita analysoivat myös kaikki *keynote*-puhujat: Budapestin Keski-Euroopan yliopiston (CEU) professori Andrea Pető, Itä-Suomen yliopiston professori James Wesley Scott ja Södertörnin yliopiston professori Teresa Kulawik.

Andrea Pető avasi esityksessään *Transformation of Political Spaces in the Age of Illiberal Governance in Hungary and Poland* Unkarin pääministerin Viktor Orbanin lanseeraamaa hallintamuotoa, ”illiberaalia demokratiaa”. Illiberaali demokratia yhdistää demokraattiset käytänteet, suhtautuen samalla välinpitämättömästi yksilön oikeuksiin ja perustuslailliseen valtaan. Yksilöiden oikeuksien sijaan keskiöön nostetaan kansallisen yhteisön, ja sen tukipilarien, perheiden, oikeudet ja merkitys. Kontekstina järjestelmä hyödyntää EU:n nykyisiä kriisejä ja niistä nousevaa epävarmuutta. Se luo Petön mukaan hedelmällisen maaperän yhteiskunnallisten prosessien turvallistamiselle ja vahvasti tunnepohjaisen poliittisen retoriikan hyödyntämiselle.

Konferenssin keskusteluissa nousi esiin akateeminen, mutta samalla myös yhteiskunnallinen tapa käsitellä Itä-Eurooppaa joidenkin

ilmiöiden perusteella Länsi-Euroopasta selvästi poikkeavana. Poliitikoista siihen on kiinnittänyt huomiota esimerkiksi Viron entinen presidentti Toomas Hendrik Ilves, joka on todennut että ”pakolaiskriisin” yhteydessä EU:ssa ovat taas heränneet vanhat, koko Itä-Eurooppaa demonisoivat stereotyyppit. Ilveksen ja muiden kritiikki kohdistuu siihen, että poikkeavuus eli se, mikä Itä-Euroopassa on ”pielessä”, määritellään ulkopuolelta (Länsi-Euroopasta).

Unkarin Eurooppa-instituutin (*The Central European Service for Cross-border Initiatives*) tutkijan Péter Baloghin mukaan malli ei kuitenkaan selitä nykytilannetta, jossa Orban on itse määritellyt Unkarin omanlaisekseen demokratiaksi. Balogh kertoi esityksessään, että Unkarissa elvytetään myös Visegrad-yhteistyötä Puolan, Tšekin ja Slovakian kanssa sekä korostetaan taas Keski-Euroopan merkitystä alueellisenä kokonaisuutena. Kun 1990-luvulla Keski-Euroopan käsitettä käytettiin todistamaan, että Unkari ja muut silloiset EU-ehdokasmaat kuuluivat Eurooppaan, nyt käsitteen avulla tarjotaan kulttuurista ja poliittista vastavoimaa EU:lle.

Esimerkkinä samasta ilmiöstä professori James Wesley Scott nosti esiin Unkarin poliittisen johdon mainosretoriikan, jonka mukaan maa huolehtii EU:n laiminlyömistä Euroopan turvallisuudesta. Toisin kuin Bryssel, Unkarin toiminta suojelee retoriikan mukaan kriisiaikoina koko Eurooppaa. Mainoksissa kerrotaan myös, että Brysselin kanssa pitää puhua tavalla, jonka ”jopa he ymmärtävät”.

Abstraktimmalla tasolla kyse on monisyisestä eurooppalaistumisprosessista. EU:n laajentumisprosessin aikaisen ideaalin mukaan ehdokasmaiden piti ”kypsyä eurooppalaisuuteen”. Nykykehitys osoittaa, että yksisuuntaisen eurooppalaistumisprosessin sijaan kyse on ristiriitaisesta vuorovaikutuksesta, jossa kamppailaan Euroopan (EU:n), mutta myös yleisemmin Idän ja Lännen merkityksistä. Näin Andrea Pető ja James Wesley Scott nostivat esiin, että eurokriittisestä retoriikasta huolimatta Unkarin ja Puolan poliittiset johdot eivät aja nettosaajamaiden eroa EU:sta.

Poliittisen eurooppalaisuuden ristiriitojen lisäksi konferenssissa käsiteltiin myös kulttuurista eurooppalaistumista – prosessia,

jonka tarkoituksena on kehittää EU:n yhteistä identiteettiä ja kuuluvuudentunnetta. Tässä yhteydessä eurooppalaisella kulttuuriperinnöllä on ollut keskeinen rooli. Tuorein esimerkki siitä on Euroopan komission Euroopan kulttuuriperintötunnus-ohjelma (*European Heritage Label*), jonka tehtävänä on korostaa kohteiden eurooppalaista ulottuvuutta ja luoda sitä kautta eurooppalaista narratiivia. 29 perintökohteesta lähes puolet – 12 – sijaitsee EU:n niin sanotuissa uusissa jäsenmaissa.

Liettualaisen Vytautas Magnus-yliopiston professori Rūta Eidukevičienė ja tutkija Daiva Citvarienė analysoivat konferenssissa yhden kulttuuriperintökohteen, Kaunasin vuosien 1919–1940 arkkitehtuurin käyttöä turismireiteissä. Esityksestä selvisi, että reiteissä painotetaan vahvasti kansallista ulottuvuutta, kun taas kaupungin eurooppalainen merkitys jää kulttuuriperintötunnuksesta huolimatta vähälle huomiolle.

Makrotason ohella konferenssissa käsiteltiin identiteettiä ja yhteenkuuluvuutta myös kansalaisten tasolla. Näin esimerkiksi Linköpingin yliopiston tutkija Indre Genelyte esitteli Baltian maiden runsasta ja pitkäaikaista maastamuuttoa käsittelevää tutkimustaan. Samaan työryhmään osallistunut Södertörnin yliopiston tutkija Vasileios Petrogiannis kertoi Ruotsiin muuttaneiden

latvialaisten ja kreikkalaisten samaistumisesta kansalliseen, alueelliseen ja eurooppalaiseen identiteettiin. Petrogianniksen haastattelulokset vahvistivat, että identiteetin tutkiminen on metodologisesti vaativa: vastaukset tyyliin ”minulla ei ole eurooppalaista identiteettiä, mutta kuulun Eurooppaan” osoittavat, että identiteetti ja kuuluminen ovat monitasoisia ja muuttuvia prosesseja.

Konferenssi päättyi sessioon Lev Nikolaevich Gumilev: The Karl Marx of Eurasianism?, jossa Södertörnin yliopiston professori Mark Bassin esitteli kirjaansa *The Gumilev Mystique: Biopolitics, Eurasianism and the Construction of Community in Modern Russia*. Gumilevin (1912–1992) sivilisaatiota, Venäjää ja Euraasiaa käsittelevistä teksteistä on Venäjällä ja osassa entisistä neuvostotasavalloista tullut viimeisten vuosikymmenien aikana erittäin suosittuja ja häntä pidetään alueella yhtenä merkittävimmistä intellektuelleista. Bassinin mukaan suosion taustalla on Gumilevin laaja ristiriitainen tuotanto, joka vetoaa eri syistä erilaisiin kohderyhmiin. Tekstejä hyödynnetään muun muassa identiteettikamppailussa, jossa Euraasia asetetaan vastakkain Euroopan kanssa.

Sigrid Kaasik-Krogerus

Maskuliinisuudesta yllirajaisesti tieteen ja taiteen keinoin

Osana Anni Kankaan vetämää Tampereen yliopiston tutkimusprojektia *Making Spaces of Justice Across East-West Divide* järjestettiin Arja Rosenholmin johdolla Tampereella työväenmuseo Werstaassa ja Lenin-museossa 3.–4.12.2016 kaksipäiväinen seminaari *Masculinities on Borders: Films and Talks on Male Realities and Images in Finland and Russia*. Koneen Säätiön rahoittama projekti toteutetaan suomalaisten ja venäläisten tutkijoiden ja taiteilijoiden yhteistyönä. Projektissa käsitellään erityisesti maahanmuuttoa ja monikulttuurisuuteen sekä sukupuolen ja seksuaalisuuden politiikkaan liittyviä kysymyksiä, joita lähestytään suomalaista ja venäläistä yhteiskuntaa yhdistävinä teemoina.

Tieteen ja taiteen vuoropuhelua Werstaalla nähtiin ja kuultiin runsaasti, siinä mielessä seminaariviikonloppu oli erittäin onnistunut. Puheenvuoroissa ja niiden synnyttämässä keskustelussa transnationaalinen näkökulma jäi välillä vähemmälle huomiolle, sillä usein Suomeen ja Venäjään liittyviä kysymyksiä käsiteltiin

erikseen. Monipuolinen esiintyjäkaarti koostui lähinnä suomalaisista ja venäläisistä tieteen ja taiteen tekijöistä, olipa mukana yksi politiikkokin. Seminaarin sijoittaminen museotiloihin oli hyvä ratkaisu, sillä muikin kuin akateemisen yleisö oli löytänyt varsin hyvin paikalle; parhaimmillaan Werstaan Väinö-auditorio oli lähes täynnä.

Seminaari jakautui neljään osaan, joista kolme ensimmäistä oli ensimmäisenä päivänä. Lauantai-aamupäivän teemana olivat sodan ja rauhan muistot sekä muistit maskuliinisuuden kontekstissa. Teemaan ajettiin sisään katsomalla Juhani Haukan (Aalto-yliopisto) dialoginen dokumenttielokuva *Uni sodasta* (2015), jossa suomalaiset sotaveteraanit kertovat miten sota seitsemän vuosikymmenen jälkeen yhä palaa heidän miinsä. Yksi näkee unia polttamastaan rautatieasemasta, toinen kaatuneesta asetoveristaan, kolmas mystisestä venäläisnaisesta. Ohjaaja itse kommentoi elokuvaansa kertoen miten veteraanien häiritsevät unet olivat saaneet